

การศึกษาไทยกับความเข้าใจผิดที่มีต่อเด็ก Home School

จิณณาภา ญาณะ 6519680083

การจัดการศึกษาในประเทศไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, น. 9-10) มีสามรูปแบบ คือ (1) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษากำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน (2) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษามีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหา และหลักสูตร จะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม และ (3) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาคือให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น

Home School หรือการจัดการศึกษาโดยครอบครัว เป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งในประเทศไทย นิยมเรียกกันในกลุ่มครอบครัวผู้จัดว่า “บ้านเรียน” หมายถึง การศึกษาที่มีบ้านเป็นฐานการเรียนรู้ เป็นการศึกษารายบุคคล บนฐานของความรัก ความเมตตา ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน เน้นให้ผู้เรียนมีพัฒนาการ และประสบความสำเร็จตามศักยภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2555, น. 4) Home School จึงเป็นการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการทั้งวิชาการและวิถีชีวิต โดยครอบครัวจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับเด็กได้เรียนรู้ในทุกวิถีทาง ทุกที่ ทุกเวลา ท่ามกลางการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งครอบครัวสามารถจัดการศึกษาให้กับลูกได้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา 12 ที่ว่า “ครอบครัวมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน” และมาตรา 13, 14, 61 “ครอบครัวที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์จากรัฐ ให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดู ให้การศึกษานอกระบบ ให้ได้รับเงินอุดหนุนการศึกษา ได้รับการลดหย่อน หรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายทางการศึกษา ได้เข้าถึงบริการทางการศึกษาและเทคโนโลยีทางการศึกษา” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, น. 8-9, 37-38)

ตัวผู้เขียนเองซึ่งเรียนแบบ Home School มา 7 ปี ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ตลอดช่วงเวลานั้น บ่อยครั้งเมื่อคนอื่นเห็นว่าเราไม่ไปโรงเรียน ก็มักจะถามว่า “ทำไมไม่ไปโรงเรียน?” พอเราตอบว่า เป็นเด็ก Home School บางคนก็จะสงสัยว่าคืออะไร บางคนก็คิดว่า Home School เป็นชื่อโรงเรียนนานาชาติ และมีบางคนก็คิดไปเองว่าตัวเองรู้จักและเข้าใจเกี่ยวกับ Home School เป็นอย่างดี แต่พอได้คุยกันจริงๆ ก็พบว่า เขายังมีความเข้าใจเกี่ยวกับเด็ก Home School ยังไม่ถูกต้องนัก เด็ก Home School อย่างผู้เขียนและเพื่อน ๆ จึงมักถูกเข้าใจผิดเกี่ยวกับการเรียนที่บ้าน ทั้งด้านสังคม ที่มักถูกมองว่าขาดสังคม ไม่มีเพื่อน ปรับตัวเข้ากับคนอื่นได้ยาก หรือด้านเศรษฐกิจ ที่ถูกมองว่าเป็นเด็กที่มาจากครอบครัวที่มีเงินเหลือเฟือ ฐานะร่ำรวย มีธุรกิจครอบครัวให้สืบทอดได้ โดยไม่ต้องลำบากไปหางานที่อื่น ในฐานะที่ผู้เขียนเป็นเด็ก Home School คนหนึ่ง จึงอยากให้อ่านข้อมูลในด้านของคนใน ที่มีประสบการณ์ตรงในการเป็นเด็ก Home School เกี่ยวกับความเข้าใจผิดทั้งด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจของครอบครัว Home School

ประเด็นด้านสังคม เป็นสิ่งที่ผู้เขียนถูกถามบ่อยที่สุด เมื่อมีคนรู้ว่าเราเป็นเด็ก Home School โดยมักจะถูกถามว่า “เป็นเด็ก Home School นี่ได้ออกบ้านไปเจอคนอื่น ๆ บ้างไหม?” หรือ “แล้วแบบนี้หนูมีเพื่อนบ้างไหม?” หรือ “หนูอยู่คนเดียวแบบนี้ไม่เหงาบ้างหรือ?” และบางคนก็ผู้เขียนเคยเจอ ก็เลือกที่จะไม่ถามอะไร แต่กลับตัดสินเราอย่างรวดเร็วด้วยการแสดงท่าทางสงสัย และใช้น้ำเสียงปลอบโยน เหมือนกับเป็นห่วงเป็นใยผู้เขียนอย่างมาก จนต้องกลับมาคิดทบทวนว่า เขาสงสัยอะไรในตัวเรากันแน่ เมื่อมีโอกาสได้พูดคุยเรื่องนี้กับครอบครัวของตัวเอง และครอบครัว Home School อื่น ๆ ผู้เขียนก็เกิดความเข้าใจว่า การที่คนอื่น ๆ มีความเข้าใจแบบนั้นเป็นเพราะเขายังไม่รู้จักรูปแบบ Home School ในหลากหลายแง่มุม

มากพอ โดยอาจแปล Home School แบบตรงตัวเป็น บ้าน โรงเรียน คือการย้ายโรงเรียนมาไว้ที่บ้าน มีผู้เขียนเป็นนักเรียนคนเดียว และมีพ่อแม่เป็นคนสอน ในแง่นี้จึงไม่แปลกที่เขาจะคิดว่าเด็ก Home School ขาดสังคม ไม่มีเพื่อน และปรับตัวเข้ากับคนอื่นได้ยาก ซึ่งนี่เป็นเรื่องที่เข้าใจผิดมาก ๆ ผู้เขียนจึงอยากเล่าเรื่องเด็ก Home School กับสังคมของพวกเขาให้ฟัง

จริง ๆ แล้ว แม้เด็ก Home School จะมีบ้านเป็นฐานการเรียนรู้ตั้งได้กล่าวมา แต่เราก็ไม่ได้อยู่แต่ที่บ้าน และรอให้พ่อแม่มาสอนเท่านั้น ตรงกันข้าม พวกเรามีกิจกรรมที่ได้ออกไปเรียนรู้ร่วมกับคนอื่น ๆ ภายนอกมากมาย โดยได้ทำกิจกรรมร่วมกันทั้งในกลุ่ม Home School ด้วยกันเอง และการไปร่วมกิจกรรมกับคนภายนอก ในรูปแบบกิจกรรมค่าย กิจกรรมที่เป็น Event ต่าง ๆ ตามเทศกาลที่จัด เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ ลอยกระทง เป็นต้น รวมทั้งกิจกรรมในชีวิตประจำวันทั่วไป และกิจกรรมในชุมชน เช่น งานบวช งานแต่ง งานศพ เป็นต้น โดยกิจกรรมเหล่านี้ทำให้พวกเรามีโอกาสได้มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งด้านอายุ ที่เจอทั้งคนที่อายุน้อยกว่า อายุมากกว่า หรือเท่ากัน มีทั้งชาวไทย ชาวต่างชาติ เช่น ออสเตรเลีย จีน อเมริกา อังกฤษ เกาหลี ญี่ปุ่น ไต้หวัน เป็นต้น ที่มาจากรากหลาหลายอาชีพ ทั้งอาจารย์ นักวิทยาศาสตร์ นักข่าว จิตรกร ศิลปิน ดารา โปรแกรมเมอร์ และอีกมากมาย จะเห็นได้ว่าพวกเราเติบโต และใช้ชีวิตท่ามกลางผู้คนในสังคมที่หลากหลาย ดังนั้นเพื่อนและสังคมของพวกเราจึงถูกตีความไปกว้างขวางกว่าการมีเพื่อนเป็นเด็กวัยเดียวกัน ที่ใช้ชีวิตในห้องเรียนสี่เหลี่ยมด้วยกันเท่านั้น ดังที่พี่ป้อมปิ่น วรวิธ สบายใจ รุ่นพี่ Home School รุ่นแรกของเรา ที่ปัจจุบันเรียนจบแล้ว และทำงานเป็นนักการศึกษา ได้กล่าวไว้ว่า “นิยามคำว่าเพื่อนสำหรับเราไม่มีความหมายตายตัว และไม่ได้กำหนดว่าต้องเป็นคนวัยเดียวกัน แต่เราเรียนรู้ที่จะปรับตัวเข้ากับทุกคนที่ต่าง สำหรับเราเพื่อนก็คือมนุษย์ที่สัมพันธ์กันและเห็นใจกัน ” (ณัฐณีย์ ลิ้มวัฒนาพันธ์ และกรรณก สุเทศ, 2564)

การทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น และมีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์กับคนที่มีความแตกต่างหลากหลายดังได้กล่าวมา ทำให้พวกเราคำนึงเกี่ยวกับการปรับตัวอยู่ร่วมกับคนที่มีความแตกต่างกันไป บางคนที่เราพบเจอเป็นคนคุยเก่ง สนุกที่ได้อยู่ท่ามกลางผู้คนมากมาย ในขณะที่บางคนชอบเก็บตัว พูดน้อย ชอบอยู่เงียบ ๆ คนเดียวมากกว่า ดังนั้นผู้เขียนจึงคิดว่า การปรับตัวเข้ากับคนอื่นได้ยากหรือง่ายนั้น เป็นเรื่องลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลมากกว่าการมาจากระบบการศึกษาแบบใด อย่างในตอนนี้ผู้เขียนได้เข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว ก็ต้องปรับตัวเพื่ออยู่กับเพื่อน ๆ ที่มีลักษณะต่าง ๆ กันไป นิสัยบางอย่างที่ทำให้คนอื่นอึดอัด เช่น การที่เราชอบแสดงความคิดเห็น พูดจาโผงผาง บางครั้งก็พูดตรงเกินไป จริงจังกับการทำงานมากเกินไป จนเพื่อนรู้สึกว่าเป็นคนจุกจิก เรื่องมาก น่ารำคาญ เราก็ต้องปรับให้เบาลง ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ เป็นเรื่องเฉพาะบุคคลของตัวผู้เขียนเอง เพราะจากการสอบถามเด็ก Home School คนอื่นที่เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ทั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และอื่น ๆ ก็ไม่มีใครที่มีพฤติกรรมเช่นนี้เลย

นอกจากด้านสังคม เด็ก Home School ยังมักถูกเข้าใจผิดในด้านเศรษฐกิจครอบครัวว่า พวกเราเป็นเด็กที่เกิดมาในครอบครัวที่มีเงินเหลือเฟือ ฐานะร่ำรวย สามารถใช้เงินซื้อคอร์สเรียนหรือซื้อหลักสูตรราคาแพงได้ หรือหากไม่พอใจคอร์สในประเทศ ก็สามารถไปเรียนต่อต่างประเทศได้ ซึ่งในเรื่องนี้ก็มีความจริงอยู่บ้าง แต่ไม่ทั้งหมด เพราะครอบครัวที่เลือก Home School ที่ผู้เขียนรู้จัก มีฐานะทางการเงินที่แตกต่างกันอย่างมาก ดังนั้นการลงทุนด้านการศึกษา หรือการเลือกซื้อคอร์สเรียนต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับความต้องการและความพร้อมด้านเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวเป็นสำคัญ หมายถึงเราสามารถเลือกจ่ายในสิ่งที่เราคิดว่าคุ้มค่า ในราคาที่จ่ายได้ ต่างจากค่าเทอมในโรงเรียนทั่วไป ที่ฝ่ายการเงินของโรงเรียนแจ้งมาเท่าไร เราก็ต้องจ่ายให้ครบทุกบาททุกสตางค์ นอกจากนี้ผู้เขียนยังเห็นว่าบางครอบครัวสามารถจัดการศึกษาให้ลูกได้โดยไม่ต้องใช้จ่ายเงินมากนัก แต่เน้นการสืบทอดความรู้จากคนในครอบครัว กลุ่มเพื่อน คนรู้จัก หรือเรียนรู้ด้วยตัวเองผ่านแหล่งเรียนรู้รอบตัว และอินเทอร์เน็ต ซึ่งปัจจุบันมีเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่ให้ความรู้ที่ดีและฟรีอยู่มากมาย ดังนั้นเราจึงไม่จำเป็นต้องจ่ายเงินเพื่อให้ได้ความรู้เสมอไป ซึ่งตามความคิดเห็นของพี่สายเมฆ พิงอุดม รุ่นพี่ Home School รุ่นแรก มองว่าการเรียนรู้ด้วยตัวเองมีประโยชน์อยู่มาก โดยได้กล่าวไว้ว่า “บางทีการไม่ถูกป้อนข้อมูลแบบยัดเข้าปาก ทำให้เรารู้ว่าต้อง

ค้นคว้ายังไ้ เป็นคนที่รวบรวมข้อมูลและสามารถใช้ได้ในชีวิตจริง คือการรู้ว่าปัญหาคืออะไร ทางแก้ไขคืออะไร แล้วเราจะหาข้อมูลได้จากไหน เห็นทางเลือกจนเจอทางแก้” (ณัฐณีย์ ลีวัฒนาพันธ์ และกรรณก สุเทศ, 2564)

จากประสบการณ์ตรงของผู้เขียนที่เกิดมาในชนชั้นกลาง พ่อเป็นครูโรงเรียนเอกชน แม่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย และมีรายได้จากหอพักเล็ก ๆ ไม่ได้มากมายนัก พวกเราคิดเห็นตรงกันว่า การ Home School นั้น นอกจากจะไม่ใช้เงินมากแล้ว ยังช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของครอบครัวด้วย เพราะเราแทบจะไม่ได้จ่ายเงินกับการเรียนรู้เลย ในทางตรงข้าม เรายังได้รับเงินสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกมาใช้ในการศึกษาของเราด้วย โดยในขณะที่เรียนผู้เขียนและกลุ่มเพื่อน Home School ได้รวมตัวกันเขียนโครงการตามความสนใจของเรา แล้วไปนำเสนอเพื่อขอทุนกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น X-ROAD Project โมเดลสะพานแก้ปัญหารถติด ได้รับทุนจากสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ จำนวน 5,000 บาท, โครงการ “นักชุดสุด TEEN” แอปพลิเคชันเกม ให้ความรู้เกี่ยวกับนักชุดสกุลเงินดิจิทัล ได้รับทุนจาก A-Chieve Project และกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ จำนวน 30,000 บาท, โครงการ “การสร้างแอปพลิเคชันเกม AR-ARONE เพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในจังหวัดเชียงใหม่” ได้รับทุนจากกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ จำนวน 30,000 บาท, และโครงการ “Ancestral Lens” the historical AR game แอปพลิเคชันเกมเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ จำนวน 3,000 บาท เป็นต้น นี่เป็นเพียงตัวอย่างส่วนหนึ่ง ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว มีเพื่อน ๆ Home School ของเรามากที่ได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาในลักษณะเดียวกันนี้

นอกจากนี้ พวกเรายังมีงานอดิเรกเป็นการทำโครงการตามความสนใจ และทำกิจกรรมตามความชอบ ความถนัดของตัวเอง ทำให้เด็ก Home School ได้ใช้ความสามารถของตนสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับตัวเองตั้งแต่อายุยังน้อย บางคนถนัดศิลปะ ถนัดงานเขียน ก็มีผลงานของตัวเอง ที่จัดจำหน่ายตามช่องทางต่าง ๆ บ้างก็มีหน้าร้าน บ้างก็วางขายออนไลน์ บางคนชอบทำอาหาร ก็เรียนรู้พัฒนาสูตรของตนจนชำนาญ แล้วเปิดร้านของตัวเอง บางคนถนัดทำเครื่องประดับ ก็ใช้ความสามารถนี้ในการสร้างงาน เปิดร้านออนไลน์ หรือในกรณีตัวของผู้เขียนเอง ที่แม้จะเป็นลูกเจ้าของหอพักเล็ก ๆ ในเชียงใหม่ แต่พ่อแม่ก็ไม่ได้สนับสนุนให้สืบทอดกิจการ กลับส่งเสริมให้ผู้เขียนริเริ่มสร้างงานจากความสามารถของตนมากกว่า ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงมีธุรกิจร้านผ้าของตัวเองตั้งแต่ตอนเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เริ่มตั้งแต่การเย็บถุงผ้าส่งขายในโรงเรียน เย็บหมอนส่งคาเฟ่ และของชำร่วยงานแต่งงาน จนปัจจุบันผู้เขียนมีร้านหน้ากากผ้าอยู่ใน Lazada ชื่อร้าน “ETAMOS” ออกเสียงตามภาษาเหนือว่า “อี-ตำ-โมด” ซึ่งภาษาภาคกลางหมายถึง “อีตาโต” ตามเอกลักษณ์ของเจ้าของร้าน ซึ่งเป็นรายได้ที่ผู้เขียนใช้จ่ายเป็นค่าเทอมในเทอมแรกให้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แห่งนี้ ดังนั้น ความเข้าใจที่ว่าเด็ก Home School มักมีธุรกิจครอบครัวให้สืบทอด โดยไม่ต้องกังวลว่าจะต้องหางานทำเองเมื่อจบการศึกษาแล้ว จึงไม่ใช่เรื่องจริงทั้งหมด เพราะพวกเราก็ไม่ได้มีธุรกิจส่วนตัวกันทุกบ้าน

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า การศึกษาในแบบของเด็ก Home School มีจุดเน้นในการเรียนรู้เพื่อชีวิตของตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งสิ่งนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตแบบไทย ดังที่ วีระ อำพันสุข (2553, น. 11-18) ได้กล่าวไว้ว่า “การศึกษาตลอดชีวิตมีความเกี่ยวข้องกับคนไทยทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ไม่ใช่เฉพาะเยาวชนที่ไม่มีโอกาสศึกษาแล้วเรียนในโรงเรียนเท่านั้น โดยผู้เรียนจะเรียนเพื่อรับความรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์ เป็นการฝึกในลักษณะของการพึ่งตนเองตามความตั้งใจ ความสนใจพิเศษ หรืออาจได้รับความรู้ความชำนาญ ได้รับประสบการณ์บางเรื่อง บางอย่าง ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งโดยตั้งใจและโดยความบังเอิญจากเหตุการณ์หรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เกิดขึ้นในชุมชนในสังคมขณะนั้น ผ่านบุคคลและสื่อต่าง ๆ ดังนั้น การศึกษาตลอดชีวิตของคนไทยจึงเริ่มจากในบ้านมีพ่อแม่เป็นครู นอกบ้านก็ได้รับความรู้ความชำนาญและประสบการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งความประพฤติดีที่ติงามจากวัด สถาบันการศึกษา และจากสังคมทั่วไป” นอกจากนี้ ยังมีความสอดคล้องตามแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตของยูเนสโก (UNESCO) ได้แก่ การเรียนเพื่อรู้

(Learning to know) การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง (Learning to do) การเรียนรู้เพื่อการอยู่ร่วมกัน (Learning to live together) และการเรียนรู้ที่จะเป็นตัวเอง (Learning to be) ด้วย (UNESCO, 2014, p. 93)

อาจเป็นด้วยความเคยชินกับการได้รับการศึกษากระแสหลักของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย เมื่อพูดถึงการศึกษา จึงมักนึกถึงแต่โรงเรียน หนังสือเรียน ครู และการเรียนในห้องเรียนเท่านั้น ซึ่งนั่นหมายความว่า ผู้ที่ไม่ได้เรียนในโรงเรียน ก็จะกลายเป็นผู้ขาดโอกาสในการศึกษาไปโดยปริยาย พอไม่ได้เรียนในโรงเรียนเหมือนคนอื่น ๆ จึงมักถูกเข้าใจผิดว่าไม่มีสังคม ไม่มีคนคบ หรือมองไปว่าเป็นครอบครัวที่มีเงินมาก จึงอยากซื้อความสุขสบาย หรือเตรียมลูกเพื่อไปเรียนต่อต่างประเทศ หรือ สืบทอดธุรกิจครอบครัว ซึ่งจริง ๆ แล้ว เด็ก Home School ก็คือเด็กธรรมดาทั่วไปคนหนึ่ง ที่สามารถเลือกใช้ชีวิตกับการเรียนรู้ในรูปแบบของตัวเองได้ โดยมีพ่อแม่ หรือผู้ปกครองคอยส่งเสริมสนับสนุน ปล่อยให้ทำสิ่งต่าง ๆ ตามความถนัด ความสนใจของตนเอง ให้ได้มีประสบการณ์ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งกิจกรรมในครอบครัว และกิจกรรมที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับคนอื่นนอกบ้าน ดังนั้นการจะตัดสินว่าเด็ก Home School ทุกคนเป็นเด็กขาดสังคม ไม่มีเพื่อน ปรับตัวเข้ากับคนอื่นได้ยาก หรือมองว่าพวกเราเป็นเด็กบ้านรวย มีธุรกิจครอบครัวให้สืบทอดนั้น จึงไม่ได้เป็นความจริงทั้งหมด เพราะเด็ก Home School ก็ยังคงเป็นเด็กคนหนึ่ง ที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเดียวกันกับเด็กที่เติบโตมาในระบบการศึกษาอื่น ๆ

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2)

พุทธศักราช 2545. องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2555). คู่มือการดำเนินงานการจัดการศึกษาโดยครอบครัว. โรงพิมพ์ สกสค.

ณัฐณิย์ ลิ้มวัฒนาพันธ์ และกรรณก สุเทศ. (2564). Homeschool “ฉันโตมากับการไม่ไปโรงเรียน” อัปเดตชีวิตเด็กโฮมสคูล

รุ่นแรก ปัจจุบันคือ นักการศึกษา คุณหมอ และผู้ประกอบการ. <https://mappalearning.co/homeschool-first-group/?fbclid=IwAR2hLhfbxTGXeeDnez1xwVSDBf-jmWliMO8CNAKJzPc9Yl2wGdlqzGWp3yg>.

วีระ อำพันสุข. (2553). ปฏิวัติระบบการศึกษาตลอดชีวิต. มหามกุฏราชวิทยาลัย.

UNESCO. (2014). *Education Policies and Realities in the Asia-Pacific 2014*.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002272/227208E.pdf>.